

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 527-555

Makalenin Geliş

Tarihi

16/01/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

06/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

XVI. YÜZYIL DİVÂN ŞAİRİ DEFTERİ VE DİVÂNİ

Enes YILDIZ¹

ÖZET

Türk edebiyatının umûmî gelişimi dâhilinde yaklaşık altı yüzyıl devam eden klasik Türk edebiyatı geleneğine bağlı yüzlerce şair yetişmiştir. Dijital erişim kolaylığıyla gün geçtikçe eserler ve sanatçılar üzerine yapılan çalışmalar artmakta ve yeni eserler ilim âleminin istifadesine sunulmaktadır. Divân şiiri geleneğinde yetişen sanatçılardan biri de bu çalışmaya konu olan XVI. yüzyıl Kanûnî Sultan Süleyman devri şairlerinden Defteri'dir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre 914 (1508/1509) yılında doğan Defteri'nin asıl adı Halil'dir. Çandarlı Kara Halil Paşa sülalesinden gelen şair Şeyhülislam Sa'dî Efendi'nin hizmetinde bulunmuş; Davut Paşa, Atık Ali Paşa ve Kadızâde Efendi Medreselerinde müderrislik yapmış; Şehzade Beyazıd'ın oğlu Sultan Orhan'ın lalalığı görevinde bulunmuş ve Budin kitabesinde görevliyken 976 (1568/1569) yılında vefat etmiştir. Divânın sonundaki tarih beytine göre şair ölümünden 7 yıl önce 969 (1561/1562) yılında divân tertip etmiştir. Defteri Divânı'nın elimizdeki bilinen tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar R. 796 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Elli beş varaktan oluşan divân nüshasında 210 gazel, 3 kaside, 1 tahmis, 1 muhammes ve 1 tane tarih beyti bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle şair hakkında kaynaklardan elde edilen bilgiler verilecek, ardından Defteri'nin bilinen tek eseri olan Divânı şekil ve muhteva açısından tanıtılacaktır. Yazının sonunda Divân'dan seçilen örnek on beş gazelin transkripsiyonlu metni de verilecektir. İleride yapılacak kapsamlı bir kitap

¹ M.E.B. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3614-579X

çalışmasıyla XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatı tarihinde Defteri'nin de yerini alacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 16. yüzyıl, Defteri, Gazel, Divân.

16th CENTURY DIVAN POET DEFTERİ AND HIS DIVAN

ABSTRACT

Hundreds of poets have been educated in the classical Turkish literature tradition, which lasted nearly six centuries in the development of Turkish literature. With the increase of knowledge and opportunities, works on the artefacts and artists are continued and new works are presented for the benefit of science world. One of these artists who grew with the tradition of Divân poetry is Defteri, one of the poets from the period of 16th century Süleyman the Magnificent, which is the subject of our study. According to the information given in the sources 914 (1508/1509) year-born Defteri's main name is Halil. The poet who was from Çandarlı Kara Halil Pasha dynasty was in the service of the Shaykh al-islam Sa'di Efendi; he worked as an instructor in the Madrassas of Davut Paşa, Atik Ali Paşa and Kadisade Efendi; he was on duty of tutoring the son of prince Beyazıd, Sultan Orhan and he died in 976 (1568/1569) when he was a clerk at Budin. According to the couplet at the end of the divân, the poet arranged the divân on 969 (1561/1562) seven years before his death. The only known copy of the Divân, which has not been studied until today, is registered with the Istanbul Topkapı Palace Library Turkish manuscript R. 796 archive number. There are two hundred and ten odes, three eulogies, one tahmis, one muhammes and one history ode in the divân consisting of fifty five valleys. In this study, firstly information about the poet will be given and the only known work of this divân will be introduced in terms of the figure and content. At the end of the article, the transcribed text of fifteen gazels selected from the divân will be given. We hope that a comprehensive book will be published will take its place in the history of 16th century classical Turkish literature.

Keywords: Classical Turkish literature, 16th century, Defteri, Ghazal, Diwan.

GİRİŞ

Türk edebiyatının tarihî gelişiminde divan edebiyatı, klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı gibi farklı şekillerde isimlendirilen; nazım şekilleri, nazım türleri ve tarzları, sanatçıları ve edebî-kültürel arka planıyla yaklaşık altı yüz yıl süren edebî geleneğe bağlı yüzlerce şair yetişmiştir. Dijital erişim kolaylığıyla gün geçtikçe eserler ve sanatçılar üzerine yapılan çalışmalar

artmakta ve yeni eserler ilim âleminin istifadesine sunulmaktadır. Dîvân şiiri geleneğinde yetişen sanatçılardan biri de bu çalışmaya konu olan XVI. yüzyıl (Kanûnî Sultan Süleyman devri) şairlerinden Defteri'dir.

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti için hem siyasî hem kültürel hem de edebî açıdan güçlü bir yüzyıldır. Bu yüzyılda II. Beyazıd'dan III. Mehmet'e 6 padişah tahta geçmiş; Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman gibi padişahlar ve güçlü devlet adamlarıyla Osmanlı en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Siyasî ve askerî gelişmelere paralel olarak hukuk, sanat ve mimarî alanında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Şiirde ise Azerî sahasında Fuzûlî, Anadolu sahasında Bâkî, Zâtî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Lâmi'î gibi usta sanatçılar yetişmiş, klasik Türk edebiyatı; sanatçıları, verilen eserler, şiirdeki hayal ve malzeme zenginliği, şiir tekniğindeki ustalıkla en parlak dönemini yaşamıştır. Sanat ve edebiyatın altın devrini yaşamasında, siyasî iktidarın sanatçıları desteklemesi önemli bir faktör olmuştur. Fetihden başlayarak XVI. yüzyılda İstanbul, padişah ve devlet adamlarının sanatçıları ve bilim adamlarını koruyup kollamalarıyla döneminin ilim ve kültür merkezi olmuştur. Bu yüzyılda başta padişahlar, devlet ricali sanatla uğraşmışlar, bazıları dîvân tertip etmişlerdir. Adlî, Selimî, Muhibbî, Harimî mahlaslı şairler bunlardan birkaçıdır. Bu çalışmada devrin söz konusu olumlu havasından nasiplenen Defteri'nin hayatı, edebî kişiliği ve şiirleri hakkında bilgi verilecek, şairin bilinen tek eseri olan Dîvân'ı tanıtılacaktır.

1. XVI. YÜZYIL DİVÂN ŞAİRLERİNDEN DEFTERİ

Şair Defteri ile ilgili yapılan bu çalışmaya temel oluşturması açısından "Defteri" mahlası üzerinden yapılan araştırmada iki kaynakta bilgi bulunduğu görülmüştür. Bunlar Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in *Mecelletün Nisâb* ve Nev'izâde Atâi'nin *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmiletî's-Şakaik* adlı eserleridir. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin *Mecelletün Nisâb*'ta Defteri'nin adının Halil olduğunu söyler ve Vezir Halil Hayreddin Paşa'ya kadar ceddini sayar. Verilen bilgiye göre Defteri'nin babası İsa Paşa, onun babası İbrahim Paşa, onun babası Halil Paşa, onun babası İbrahim Paşa ve onun babası Ali Paşa'dır. Defteri, Budin kitabesinde çalışırken 976 yılında vefat etmiştir (Süleyman Sâdeddin, 2000: 214).

Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmiletî's-Şakaik'ta ise önce Defteri'nin cedlerinden sırasıyla Kara Halil Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa, Halil Paşa, İbrahim Paşa ve İsa Paşa'nın devlet görevleri hakkında bilgi verilir. Dîvân tuğrakeşliği görevinde

bulunan İsa Paşa'nın 914 (1508/1509) senesinde oğlu Halil yani Defteri/Muhlisî "ademden bîdâr ü manzara-i vücûddan perde-güşây-ı didâr olur". Defteri, Şeyhülislam Sa'dî Efendi'nin hizmetinde bulunur ve onun "âsmân-i tahkikinden istifâde-i envâr-ı fazl ü kemâl" ider. 948 (1541/1542) tarihinde Hâmid Efendi yerine kırk akçe karşılığında Davut Paşa Medresesi'ne "revnak-bahşâ olmuştur". Şair 950 (1543/1544) yılında ise Ca'fer Efendi yerine Atık Ali Paşa Medresesi'nde "fers-i seccade-i ders ü tahkik eder". 953 (1546/1547) yılında ise Kadızâde Efendi Medresesi'nde müderrislik yapar. Şair ayrıca Şehzade Beyazîd'in oğlu Sultan Orhan'ın lalalığını da yapmıştır. Verilen bilgilere göre Defteri 967 (1559/1560) tarihinde Budin defterdarlığında görev almıştır. Bu görevde iken 976 (1568/1569) yılında "nukûd-ı ömri tamâm ve defter-i hayâtı karîn-i hitâm olmuştur" şeklindeki ifade ile şairin vefat bilgisi aktarılır. Eserde Defteri'nin kişiliği ve sanatı hakkında: "Halim, selim, müşfik ve kerim ma'ârif cüzünden hissedâr ve tab'-ı mevzûnu güher-senc-i eş'âr-ı âbdâr idi" denilerek sanattaki başarısına gönderme yapılır. Eserde Defteri ayrıca "kumâş-ı maârifin ülkeri ve âsumân-i fezâilin ahteri" olarak görülür. Şair bazen Defteri bazen de Muhlisî mahlasını kullanmıştır. Vefatına tarih olarak aşağıdaki mısra düşülmüştür. Buna göre Defteri 976 (1568/1569) yılında vefat etmiştir (Özcan, 1989:122-123)²:

Oқыyalum rûhı için fâtiha (976)

Özetle, 914 (1508/1509) yılında doğan Defteri'nin asıl adı Halil'dir. Çandarlı Kara Halil Paşa sülalesinden gelen şair Şeyhülislam Sa'dî Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, birkaç medresede müderrislik görevi almış ve Şehzade Beyazîd'in oğlu Sultan Orhan'ın lalalığını yapmıştır. Budin kitabetinde görevliyken 976 yılında vefat etmiştir. Dîvânın sonundaki beyte göre şair ölümünden 7 yıl önce 969 (1561/1562) tarihinde dîvân tertip etmiştir. Yukarıda şairin "Muhlisî" mahlasını da kullandığı söylene de dîvândaki makta beyti olmayan bir gazel dışında, 215 şiirde "Defteri" mahlası kullanılmış, "Muhlisî"³ mahlası hiç kullanılmamıştır. Bu da bize dîvânın başka

² *Tuhfe-i Nâili'de* bu kaynaklardan alınan bilgiler şöyle verilmiştir: "Halil Efendi bin İsa Paşa bin İbrâhim Paşa bin Halil Paşa bin İbrâhim Paşa bin Ali Paşa bin Sadra'zam Kara Halil Hayreddin Paşa, Çandarlı Kara Halil dinmekle meşhur Hayreddin Paşa sülâlesindedir, h.914 m.1508 târihinde doğdı. Budin Defterdârı, vefâtı h.976 m.1567, "Okıyalım rûhı için fâtiha" mısraı vefâtına târihtir." (Kurnaz & Tatçı, 2001; Yuvacı, 2004:272).

³ Tezkirelerde "Muhlisî" mahlasını kullanan 8 şair bulunmaktadır. Bu 8 şairden 4'ü 16. yüzyılda yaşamıştır. 16. yüzyılda yaşayan 4 şairden ise sadece birinin "Muhlisî ve Defteri" mahlasını kullandığı söylenmektedir. O şair de makalenin konusu olan Halil Muhlis Efendi'dir. (İpekten, vd. 1988: 296-297); <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com> (E.T.: 15.12.2018).

nüshalarının veya şairin divânı dışında şiirlerinin olabileceğini düşündürmektedir. Hem başka nüsha/lar hem divân dışı şiirler hem de aynı mahlası kullanan başka bir şairin olup olmadığı yönündeki çalışmalarımız devam etmektedir.

2. DEFTERİ DİVÂNI⁴

2.1 Nüsha Tavsifi

Defteri Divânı'nın bilinen tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R. 796 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Tamamı 55 yaprak olan Divân nüshası, 2 sütun ve 13 satır hâlinde yazılmıştır. Eser 210x140 mm. ebatlarında, aharlı kalın kâğıt, ser-levha müzehhep, cetveller yaldızlı, miklep ve şemseli siyah deri ciltlidir. Söz başları ise kırmızı mürekkeplidir. Eserin başında II. Mahmud'un (1785-1839) mührü bulunmaktadır. Divân'da 210 gazel 3 kaside, 2 musammat ve 1 beyit olmak üzere toplam 216 şiir bulunmaktadır.

Başı:

Hâzâ Dîvân-ı Defteri

Sipâs aña ki insâna zebânı eyledi i' tã

Zebânı dağı ħamd ü Şükri birle eyledi gÿyã (vr. 1b)

Sonu:

Fi't-Târîĥ

Manzÿm olan cevãhir řab' um gÿherleridÿr

Bu nazm-ı dÿrre târiĥ dîvân-ı Defteridÿr (vr. 54b)

2.2 Gazeller

Dîvânda toplam 210 gazel bulunmaktadır. Dîvândaki 210 gazelin 196'sı 5

⁴ Makale çalışmamız nihayetlendiğinde Defteri Divânı üzerine 1976 yılında, Mehmet Çavuşoğlu danışmanlığında Nurten Bengi tarafından mezuniyet tezi yapıldığını gördük (Bengi, 1976). Yine Divân üzerine, Songÿl Aydın Yağcıoğlu danışmanlığında Muhammet Önder ve Yıldız Karataş tarafından lisans tezi yapıldığını öğrendik ama lisans tezini göremedik.

beyitten oluşmaktadır. Bu sayı tüm gazellerin % 93'ünü oluşturur. Divânda 7 beyitlik 8, 9 beyitlik 4, 12 beyitlik 1 gazel vardır. 4 beyitlik 138. gazelin makta beyti bulunmamaktadır. Gazeller revî harfine göre müretteptir ve 29 harften gazel bulunmaktadır. Bu harfler içerisinde en çok gazel “re” ve “he” harflerinde yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda gazellerin revî harfine göre dağılımı verilmiştir.

ا	9	ذ	1	ظ	1	ن	17
ب	6	ر	37	ع	2	و	3
ت	3	ز	5	غ	2	ه	39
ث	2	س	2	ف	2	لا	2
ج	2	ش	5	ق	8	ى	23
ح	1	ص	1	ك	7		
خ	2	ض	2	ل	5		
د	2	ط	1	م	18		

Divân şiirinde ahengi oluşturan ve anlam üzerinde etkisi olan unsurların başında redif ve kafiye gelmektedir. Defterî Divânı'nda kafiye baktığımızda şunları görürüz: **Kâfiye-i mücerred** yalnızca revî harfiyle yapılan kafiye denir (Saraç, 2007: 274). Divânda mücerred kafiye den toplam 107 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde % 51'lik orana tekabül eder. Aşağıda mücerred kafiye örnek beyitler verilmiştir:

Sevâd-ı haţî-1 yâr ü çeşme-i **leb**
Hayât âbıdur olmuş Hızra **meşreb** (vr. 4a)

İtdüñ yine ‘uşşâka meşâmını **mu’ attar**
Senden umulan bu idi iy zülf-i **mu’ anber** (vr. 10b)

Hubb-1 dünyâdan gönül gel keff-i nefsün eyle **kef**
Bu hevâda olmasun sermâye-i ‘ömrün **telef** (vr. 21a)

Kâfiye-i mürdefe revî harfinden önce uzun ünlülerden (elif, vav ve ye) birinin bulunduğu kafiye türüdür (Saraç, 2007: 274). Divânda mürdef kafiye den toplam 99 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde % 47'lik orana tekabül eder. Aşağıda mürdef kafiye örnek beyitler verilmiştir:

Şâd olma vaşlla hicr ile dil çekme **ızdırâb**
Devr-i zamâne hâletidür çünkü **inkılâb** (vr. 4a)

Dehâni çeşme-i cân olduğın idüp isbât
Bu mürde cisme zülâl-i lebiyle virdi hayât (vr. 5a)

Baňa cevr itdi ğamze-i cellâd
Dâd iy nûr-ı çeşm-i ‘âlem dâd (vr. 7a)

Kâfiye-i müessesese ise reviden önce dahîlin, dahîlden önce de te’sîsin bulunduğu kafiyedir (Saraç, 2007: 275). Dîvânda müesses kafiyeden toplam 4 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde % 2’lik orana tekabül eder. Aşağıda müesses kafiyeye örnek beyitler verilmiştir:

Katlûme benüm ol boyı serv eyledi kâmet
Kopardı meded başuma göz göre kıyâmet (vr. 4a)

Gird-âb-ı baħr-i eşke düşürdi meded bizi
Çâre nedür bu fülk-i felâket didükleri (vr. 48b)

Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe kelimelerle kafiyelendirilmesinde Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlülerle Türkçe kelimelerdeki ünlü harfler birçok yerde kullanılmıştır. Örneğin dîvândaki 4. gazelde kafiye sırası şöyledir: “...hüdâ, ...pâdişâ, ...Mürtezâ, ...añmaya, ...sehâ, ...dil-güşâ, ...olmasa, ...irtişâ”. Görüldüğü gibi altı kafiyede Arapça ve Farsça uzun seslerden, iki kafiyede ise Türkçe ünlü harflerden faydalanılmıştır. Dîvânın birçok yerinde görülen bu tasarruf, dîvân şiiiri geleneğindeki “göz için kafiye” anlayışından kaynaklanmaktadır Defteri Dîvânı’nda “revîde tekellûf” adı verilen revînin kelimenin aslı harflerinden olmaması da karşılaştığımız bir husustur. Örneğin dîvândaki 6. gazelin kafiye sırası şöyledir: “...müştâkân sana, ...pûyân sana, ...mîzân sana, ...uyan sana, ...mihmân sana, ...akan sana”. Görüldüğü gibi burada “müştâkân, pûyân, mîzân, mihmân” kelimelerinde kafiye harfleri kelimenin aslı harfidir ama “uyan, akan” kelimelerinde kafiye harfleri fiilden isim yapan yapım ekidir:

Neşr itdi rahmetini şükür ‘âleme Hüdâ
Bir zât-ı pâki eyledi düstûr-ı pâdişâ
Kaşd-ı ‘adâleti budur zulmün adını
Rûy-i zemînde yiri ile kimse añmaya (vr. 1b)

Hazzâf-ı ‘ışk eyleyeli hâkimi **sebû**
Cânâ şarâb-ı ‘aşkuñ ile oldı **top tolu**

Bu çeşm-i eşk-bâr ile bir dağı var mıdır
‘Uşşâk içinde bencileyin bir yüzi **sulu** (vr. 34b)

Dîvân şiiiri kafiye sisteminde bir şiirde aynı kafiyenin birden fazla kullanılmasına “itâ” denmektedir. Defterî de dîvânında itâyâ başvurmuş, aynı kafiyeyi bir şiirde birden fazla kullanmıştır. Örneğin 5. gazelin kafiye kelimeleri sırasıyla şöyledir: “... **peydâ**, ...**deryâ**, ...**yaya**, ...**hâşâ**, ...**aya**, ...**deryâ**”. Görüldüğü gibi “**deryâ**” kelimesi iki yerde kafiye olmuştur. Defterî Dîvânı’nda ek halinde, ek+kelime veya kelime grubu halinde ve kelime veya kelime grubu halinde toplam 151 gazelde redif kullanılmıştır ki bu sayı tüm gazeller içinde % 72’lik bir orana tekabül eder. Bunlar içerisinde de ilk sırada 68 gazel ve % 45’lik oranla ek halindeki redifler gelir. Aşağıda dîvândaki gazellerin redif dökümü, redif sayıları ve oranlar verilmiştir.

	Redifler	Sayı	Oran
Ek Halindeki Redifler	-â, -dür, -umdur, -lar, -dür, -er, -ridür, -ladur, -edür, -lanur, -imüz, -emüz, -müş, -lık, -mağ, üñ, -dum, -yem, -um, -den, -durmaz mısım, -ile, -a, -ina, -larda, -da, -ime, -î, -ımı, -si, -ı, -dı,	68	% 45
Ek + Kelime veya Kelime Grubu Halindeki Redifler	-ân sañâ, -ye istiğnâ, -mağâ bâ’ iş, -ı ferağ, -ı telğ, -madı meded, -dan lezîz, -dan alur şatar, -lık budur, -ı derd ile dileden anladılar, -ım var, -um andadır, -ı gör, -e gelmez, -dur ‘arz, -e ‘arz, -dan ne hazz, -e şem’, -dan geri toğ, -ı yok, -a bak, -e gerek, -ı uyutdum, -ı öperdüm, -ım çekiştürdüm, -üñ minnetin, -ı ne bilsün, -e ağlayayın, -e yalvarayın, -i hasen, -den tolu, -ı ço, -üm üzre, -lar düşküne , -um esirge, -e açılma, -î ğazelleri, -ladur revnağı,	40	% 26
Kelime veya Kelime Grubu Halindeki Redifler	kevkeb, kalur, meded, itmek diler, yeter, vardur, açar kapar, hoşçadır, yaraşur, çeker, diler dilmez, kafes, veş, hağğ, mümteni’, lütf, yok, olsun gerek, eylesün, gönül, olan gönül, olan başım, oldum, deli buldum, idelüm, hem, mı didüm, itdüm, zamân zamân, olsun, seyrin, üzre, oldum yine, olsa, gönca, içinde, ola, beni, gibi, didükleri, bir yüzden dağı, oldı, itdi.	43	% 28

Defteri “hezec, muzari’, remel, recez, hafif ve müctes” bahirlerden 14 farklı vezin kullanmıştır. En çok kullanılan üç kalıp ise remel bahrinin “**fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün**”, muzari’ bahrinin “**mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün**” ve hezec bahrinin “**mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün**” kalıpları olmuştur. Zaten bu kalıplar da klasik Türk edebiyatında en çok tercih edilen kalıplardır. Defteri Dîvânı’nda diğer birçok şairde görülen imâle, zihaf ve medd tasarruflarına rastlanmaktadır. Şüphesiz bunlar içerisinde en çok karşılaştığımız imâledir. Bütün aruz kusurlarına rağmen Defteri’nin vezin kullanımında başarılı olduğu söylenebilir. Şairin kullandığı vezinler tablosu sayı ve oranlarıyla aşağıda verilmiştir:

KALIP	SAYI	ORAN
mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün	32	% 15
mefâ’ilün/mefâ’ilün/fe’ülün	27	% 13
mef’ûlü/mefâ’ilün/fe’ülün	1	% 0,5
mef’ûlü/mefâ’ilün/mef’ûlü/mefâ’ilün	3	% 1,4
mef’ûlü/fâ’ilâtün/mef’ûlü/fâ’ilâtün	3	% 1,4
mef’ûlü/mefâ’ilü/mefâ’ilü/fe’ülün	11	% 5,2
fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün	53	% 25
fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün	8	% 3,8
fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün	16	% 7,6
fe’ilâtün/fe’ilâtün/fe’ilün	2	% 0,9
mef’ûlü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün	37	% 17
mefâ’ilün/fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün	8	% 3,8
fe’ilâtün/mefâ’ilün/fe’ilün	8	% 3,8
müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün/müstef’ilün	1	% 0,5

Muhteva

Defteri'nin gazellerinin muhtevasını kapsamlı ve bütüncül bir şekilde ortaya koyabilmek için derin bir tahlil çalışmasına ihtiyaç olduğu muhakkaktır ancak burada makale sınırlarına bağlı kalınarak genel bir muhteva çerçevesi çizilecektir.

Divân tevhit ile başlar ve na't ile devam eder. Na'tta insanların en şerefli Hz. Muhammed'in vassâfı Allah olduğundan peygamberi vasfetmek sû-i edep görülür. Sabah akşam ihlas ile peygambere salat eden şair rûz-i mahşerde onun şefaati umar. Na't gazelinden sonra çâr-yâr methiyesi gelmektedir. Çâr-yâr gazelinde şair, dört halifeyi alâmet-i fârikalarıyla över. Sırada yer alan dördüncü gazel ise paşa övgüsünde yazılmış bir methiyedir. Vezir cihana Allah'ın merhametiyle gelmiştir. Ali Paşa; doğrulukta Ebu Bekir, adalette Ömer, hayâda Osman gibidir ve onun nâmı Ali'dir. Dîvândaki dördüncü ve altmış üçüncü gazelerde şair, vezirin adaletini, cömertliğini, yardımseverliğini türlü vesilelerle över.

Defteri bir gazel şairidir. Çünkü dîvânının % 97'si gazellerden oluşmaktadır. Bu gazellerin ise yaklaşık % 95'i gazel nazım şeklinin genel özelliklerine bağlı kalınarak âşıkâne ve rindâne duygularla terennüm edilmiştir. Teması aşk ve rindlik olan gazellerin ana izlekleri şöyle sıralanabilir: Âşık-sevgili-rakip ilişkisi; hicran ve vuslat ikilemi; güzellik unsurlarıyla sevgili; aşkın ve sevgilin etkileriyle âşık; rind-zâhid çekişmesi; sevgi, dert, belâ, gam, neş'e gibi duygu ve haller; gece, seher, bahar gibi zaman dilimleri ve mevsimlerin etkisi ve hissettirdikleri; sâkî, içki, muganni ve çeşitli unsurlarıyla bezm âlemi. Dîvânda tasavvuf ve sosyal hayatın etkisi az görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Defteri, XVI. yüzyıla gelinceye kadarki kültürel ve edebî birikimin etkisiyle klasik mazmun, hayal ve benzetmeleri kullanmıştır. Saray istiaresi bağlamında sevgili güzellik, muhabbet ve gönül ülkesinin padişahıdır. Âşık da o şahın kapısında, eşiğinde alçak bir köledir. Sevgili o kadar güzeldir ki ay ve güneş onun güzelliğinden utanır. Sevgilin perişan zülfü âşığın gönlüne düşünce gönülde sükûnet, gözde uyku kalmamıştır. Sevgili, çevgan zülfüne âşığın başını top etmiştir. Kirpik oklarıyla âşığın sinesinde yaralar açmış, bu nedenle bağı gül bahçesine dönmüştür. Bu gül bahçesinde gönül bülbülü feryat etmektedir. Sevgili ve aşk karşısında elinden bir şey gelmeyen âşığın gönlünde ateş, dilinde âh, gözünde yaş vardır. Şairin gazellerinde çokça işlediği temalardan biri talihsizliğidir. Sâkî-i devrân Defteri'ye kahır zehriyle dolu kadehi sunmuş, devlet el vermemiş, talih yıldızı

doğmamıştır. Bahtsızlığı o kadar çoktur ki yalnızca Müslümanlar değil yetmiş iki millet kendisine acımaktadır. Defteri'nin âşıkâne ve rindâne tarzında yazdığı gazellerinde en çok üzerinde durup tasvir ettiği konu vuslat arzusu ve hicran/fırkat acısıdır:

Vuşlata şād olma çekme hicr elinden ıztırāb
Lâzım-ı devr-i zamāndur çünkü ey dil inķılāb (vr. 4b)

Dest-i lütf-ı vaşl ile mağrūr olan gönlüm benüm
Pây-ı kahr-ı hicr ile başdan başa oldu ħarāb (vr. 4b)

Genc-i vaşl-ı yāri düşde görmek olurdu eger
Genc-i fırkatde geleydi gözüme bir laħza ħ̄āb (vr. 4b)

Mezāk-ı vuşlat ü hicrānı Defterīden şor
Birisi milh-ı ücāc ü birisi 'azb-i fūrād (vr. 5a)

Nice bir hicr ile pūr-ħūn ola dil
Nice bir dōke çeşmim eşk-i ħasret (vr. 5a)

Ben bu şeb-i fırkatde bu vādī-i ħayretde
Ķaldum baña iy rehber billāhi yolum göster (vr. 7b)

Firāk odına vücūdum yanup kül olmuşdur
Göñül didükleri bende kül içinde aħkerdür (vr. 13b)

Firāk-ı la' lūñ ile bezm-i ħamda
Ne ħanlar yutduğumdan bir şorar yok (vr. 23b)

Fırkat şebinde gice gibi ħararup gider
Vuşlat güninde gün gibi raħşān olan göñül (vr. 26a)

Nigārā derd-i hicrūñ ile zebūn ü nā-tüvān oldum
Eridi cümle-i cismüm bir avuç üstühān oldum (vr. 28a)

Defteri diğeri divân şairleri gibi aşka ve sevgiliye ait duygu ve düşüncelerini klasik şiirin anlam dünyası ve şairlik yeteneğiyle geleneksel benzetme ve mecazlarla sunar. Şair duygu ve hayallerini okuyucuya aktarırken gerek divân şiirinin doğası gerekse şairin hayal gücü ve kabiliyetinin sonucu olan ve bütün şairlerde görülen telmih, teşbîh, hüsn-i talil, istiâre gibi edebî sanatları kullanır; harfler üzerinden benzetmelere gider; ayet ve hadislerden iktibaslar yapar; tarihî, dinî ve mitolojik şahıslar üzerinden kıyas, üstünlük ve özdeşlikler kurar. Edebî sanatlar içerisinde de en çok “benzetmeye dayalı” sanatlar kullanılmıştır. Defteri genel olarak sade ve anlaşılır bir dil kullanmış, duygu ve düşüncelerini samimi bir şekilde kaleme almıştır. Divân’da Arapça ve Farsça tamlama ve terkiplerden bolca faydalandığı görülmektedir ki bunlar divân şiirinde karşılaştığımız yaygın ve tanıdık tamlama ve terkiplerdir. Ritmik akış için söz tekrarlarının ve ikilemelerin de kullanıldığına şahit oluruz. Aşağıda divân muhtevasını yansıtacak bazı örnek beyitler verilmiştir:

Yağan iy Defteri mülk-i vücudum âteş-i dildir
Cihânı ğarķ iden seyl-âb-ı çeşm-i eşk-bârumdur (vr. 9a)

Düşelden bu benüm gönlüm gözüm zülf-i perîşâna
Ne gönlümde sükunum kaldı ne gözümde uyğular (vr. 9b)

Bezmi-i ğamda sînesin dil çāk çāk itmek diler
Hasret ile kendü kendüni helāk itmek diler (vr. 10b)

Ey Halîlüm gülistândur âteş-i ‘ışkıdan murād
Âteş-i düzağ anlâsa nâr-ı hicrândur ğarâz (vr. 19a)

Genc-i ğamda gerçi maḥzûn dillerün pâyânı yok
Defteri göñli gibi ammâ ki bir ğam-nākı yok (vr. 22a)

Cüdâ olmazmış hergiz elem çün ‘ayn-ı ‘âlemden
Ḥalâş umma göñül ‘âlem içinde ğuşşa vü ğamdan (vr. 30b)

İder bülbül fiğânı ‘âşıkâne
Gül ağlar hicr odunda yana yana (vr. 43b)

Dilde değil mi genc-i cemâlün defînesi
Şu‘bân saçun hayâli değil mi qarînesi (vr. 47b)

Çemende bülbül-i şeydâ enîn-i derd-nâk itdi
Libâsın gonca vü gül pâre pâre çâk çâk itdi (vr. 50b)

Defteri Divânı’nda âşıkâne gazellerin yanında az da olsa nasihatnâme başlığı altında değerlendirilebilecek gazel ve beyitler vardır. Şair nasihatlerini hem genele hem de yöneticilere verir. Defteri’nin nasihatlerinden bazıları şunlardır: Hubb-ı dünyadan el çek. Ömür sermayesini arzu ve isteklerinle telef etme. Dünyanın fani işlerinden kendini tecrit et. İki âlemde şeref bulmak istiyorsan gönlünü denî dünyaya değil ukbâya ver. Kini terk et. Alçak kimselere minnet etme. Nesf-i şûmla mücadele et. Cürm ve isyana girmemeye yemin et. Âlemi adaletle münevver kıl ve cömert ol. Mazlumlara zulmetme:

Bu denî dünyâdan el çek gönlünü ‘uqbâya vir
Defteri bulmağ dilersen iki ‘âlemde şeref (vr. 21b)

Gitdi sermâye kanı elde metâ‘-ı sūd-mend
Çâr-sū-yı ‘âlem içre sūdumuz oldu ziyân (vr. 32b)

H‘âb-ı gafletden uyan yağ çerâğ-ı rüşen
Gönlünü yandırır gör Defteri o yâre (vr. 35b)

2.3 Tahmis ve Muhammes

Dîvânda gazellerden sonra musammatlar gelir. Muhibbi’nin meşhur gazeline (Ak, 1987: 763) yazılan Dîvân’daki tek tahmis “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır ve 5 bendden oluşmaktadır. Defteri’nin de ifade ettiği gibi tahmis “sıhhat, feragat, kanaat, huzur, insanın akıbeti, ömrün faniliği” gibi konularda nasihatler verir. Dîvânda tahmisten sonra yine 5 bendlik bir “mütekerrir muhammes” bulunmaktadır. Muhammes de tahmis gibi “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şair muhammesine bazen dert, bela ve gam ülkesinin sultanı, bazen sevgilinin bendesi, bazen eğilmiş boyuyla gam topunun çevganı, bazen de bela çevganının gûyı olduğunu söyleyerek başlar. Muhammesin tekrar eden mısrasında ise şair “bu devrin bî-ser ü sāmân ser-gerdâni” olduğunu ifade

eder. Şair ilerleyen bendlerde ise felek, sevgili ve aşkın kendisine neler yaptığını, ne halde olduğunu benzetmelerle tasvir eder. Aşağıda Defteri'nin tahmisi ve muhammesinden bir bend örnek olarak verilmiştir:

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Şihhati 'ālemde devlet bilmemek ğaflet gibi
Aç gözün itme tereddüd merd-i pür-ḥayret gibi
Pend olur mı şāhdan bu kavlı-i pür-ḥikmet gibi
Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya 'ālemde devlet bir nefes şihhat gibi

'Āqilün künc-i ferāġat mesken ü me' vāsıdur
'Ārifün künc-i ḳanā' at kenz-i lā-yefnāsıdur
Gūşe-i vaḥdet ḥuzūruñ rütbe-i a' lāsıdur
Saltanat didükleri ancak cihān ğavġāsıdur
Olmaya baḥt ü sa' ādet dünyede vaḥdet gibi

Aç gözün iy ser-maḳāmuñ zır-i pādur 'āḳıbet
Vey beden tenhā yerün taḥtü's-şerādur 'āḳıbet
Cāy-ı 'işret şandıġun mātem-serādur 'āḳıbet
Ko bu 'ayş ü 'işreti çün kim fenādur 'āḳıbet
Yār-i bāḳī ister iseñ olmaya ḫā'at gibi

Olsa her bir sâ'at-i 'ömre nice günler müdded
Olsa her bir kütenuñ miḳdârı mäh-ı lā-yü'ad
Olsa her bir mähına dahı anuñ şad sâl-ı ḥad
Olsa ḳumlar saġışınca 'ömrüne ḥadd ü 'aded
Gelmeye bu şışe-i çarḫ içre bir sâ'at gibi

Niye ḥayretdür cihān iy **Defteri** pür-dīv ü ğül
Ger dilersen saġ u şoldan bulmayalar saña yol
Ḥazret-i Sultān Süleymānuñ bu pendin ḳıl ḳabül
*Ger ḥuzūr itmek dilerseñ iy **Muḥibbi** fāriġ ol*
Olmaya vaḥdet maḳāmı gūşe-i 'uzlet gibi (vr 50b)

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Geh belâ ü derd ü ğam iklîminüñ sultānıyam
 Geh gedâ-yı kûy-ı yârüñ bende-i fermānıyam
 Geh hamîde-ğadd ile top-ı ğamuñ çevġanıyam
 Gâh çevġân-ı belānuñ ġuyveş ġaltānıyam
 Ben bu devrūñ bî-ser ü sāmān ser-gerdānıyam (vr. 51a)

2.4 Kasideler

Defterî Dîvânı'nda musammatlardan sonra başlıksız 3 kaside bulunmaktadır. Kasidelerin musammatlardan sonra gelmesi klasik Türk edebiyatındaki dîvân tertibine uyulmadığını göstermektedir. Çünkü dîvân edebiyatı geleneğinde nazım şekillerine göre mürettep bir divan çoğunlukla kaside ile başlar. Defterî'nin 3 kaside de klasik Türk edebiyatı kaside tertibine uymamaktadır. İlk kaside 21 beyitlik "Güneş" kasidesidir. Kaside "-er güneş" kafiye ve redifi ve "mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Defterî bu kısa kasidesinde isim vermeden şarktan garba hükmü geçen "şâh-ı zemîn"i metheder. Kasidenin sonunda şairin duası şöyledir:

Kesme ümîdi zerre-i nâ-çîz **Defterî**
 Bir gün ola ki mihr ile ide nazar güneş

 Şâh-ı zamâne halk-ı zemîn eylese du'â
 Açar felekde destini âmîn der güneş

 Rûy-i zemînde şihhat-i zâtı qarîn ola
 Göklerde olduğınca qarîn-i kamer güneş (vr. 52b)

İkinci kaside 27 beyitlik "Hâtem" kasidesidir. Kaside "-er hâtem" kafiye ve redifi ve "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Kaside Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Ali Paşa'ya sunulan bir methiyedir. Defterî kasidesinin 25. beytinde "Meylî gibi meylettim ama Bâkî sana yaraşır methiyeyi komadı" diyerek Bâkî'nin de "hâtem" kasidesi yazdığını söyler. Bâkî Dîvânı'nda 19. sırada yer alan Vezir Ali Paşa övgüsünde 52 beyitlik "Hâtem" kasidesi yer almaktadır. Defterî'nin "hâtem" kasidesi Bâkî'nin "hâtem" kasidesiyle aynı vezin ve kafiyededir. Bu noktadan hareketle Defterî, Bâkî'ye

nazire yazmıştır diyebiliriz. Bu kısa kasidede Defteri önce hâtemle ilgili hayal ve tasvirlerini sunar ve ardından dîvân şiiri methiye geleneğine göre teşbih, mecaz ve hayallerle Ali Paşa'yı över. Kasidenin sonunda lütuf ve ihsan için arz-ı hâlini sunar. Aşağıda Bâkî ve Defteri'nin kasidelerinden örnek beyitler verilmiştir:

Kasîde-i Bâkî berây-ı Destûr-ı ekrem ‘ Alî Paşa

Zer ü gevherle kılıp zîver-i efser hâtem
Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

Nâm ile tutdı cihân mülkin olursa tân mı
Mâlik-i Câm-ı Cem ü tâc-ı Sikender hâtem

Fass-ı pîrûze ne hoş yaraşur anda seyr it
Oldı bir tûtîye gûyâ kafes-i zer hâtem

Kerem-i keff-i güher-pâş-ı ‘ Alî Paşadan
Buldı zerrîn-kemer ü tâc-ı mücevher hâtem

Eli ihsân u ‘ atâ mevcin urur deryâdur
Ne ‘ aceb ger ola gark-ı zer ü zîver hâtem (Küçük, 2017: 33)

Gerçi kim oldı nice ellere dâver hâtem
Düşmeyince elüñe olmadı server hâtem

Mülk-i Rûmuñ yüzi şuyı bir ele mâlik olup
Haşmet ü şevket ile oldı muzaffer hâtem

Gösterir barmağ ile eller anı birbirine
Mâh-ı nev gibi kaçan ‘ âleme toğar hâtem

Bende-i muhliş olan Hazret-i Pâşaya müdâm
Saña okurlar imiş medh ü şenâlar hâtem

Ben de Meylî gibi meyl eyledüm ammâ Bâkî
Komadı medhi ki ola saña yarar hâtem (vr. 52b)

Dîvândaki üçüncü kaside 12 beyitlik bir arz-ı hâldir. Kaside “fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. Şair bu kasidesinde içinde bulunduğu hali, çaresizliği ve fakirliğini arz edip dönemin paşasından yardım ve ihsan diler.

Ṭutdı âfâkı benüm âh ü fiğân ü nâlem
Defteri Ḥazret-i Pâşâya irişmez mi ünüm

Lütf ü ihsân umarın kahr ile fermân dağı
Ne dilüm var ne sözüüm var ne çirâ var ne çünüm (vr. 54a)

2.5 Beyit

Defteri Dîvânı bir matla’ beytiyle sona erer. Beytin tarih beyti olduğu başlıkla belirtilmiştir. Dîvân için düşünülen tarih 969 (1561/1562) yılıdır. Defteri’nin 976 (1568/1569) yılında vefatı düşünüldüğünde Dîvânı ölümünden 7 yıl önce tertip etmiştir:

Fi’t-Târîḥ

Manzûm olan cevâhir ṭab‘ um güherleridür
Bu nazm-ı dürre târîḥ dîvân-ı **Defterîdür** (vr. 54b) (969)

SONUÇ

Dîvân edebiyatı geleneği yüzyıllar içerisinde yüzlerce şair yetiştirmiştir. Bu şairlerden biri de XVI. yüzyıl Kanûnî Sultan Süleyman devri şairlerinden Defteri’dir. 914 yılında doğan Defteri’nin asıl adı Halîl’dir. Çandarlı Kara Halîl Paşa sülalesinden gelen şair Şeyhülislam Sa’dî Efendi’nin hizmetinde bulunmuş, birkaç medresede müderrislik görevi ifa etmiş, Şehzade Beyazîd’in oğlu Sultan Orhan’ın lalalığını yapmış ve Budin kitabetinde görevliyken 976 yılında vefat etmiştir. Dîvânın sonundaki beyte göre şair ölümünden 7 yıl önce 969 (1561/1562) yılında dîvân tertip etmiştir. Dîvân’ın elimizdeki bilinen tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R. 796

arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Dîvân'da 210 gazel 3 kaside, 1 tahmis, 1 muhammes ve 1 beyit olmak üzere toplam 216 şiir bulunmaktadır. Defteri'nin gazellerinin tamamına yakını âşıkâne ve rindâne tarzdadır. Bunun yanında methiye ve pendnâme türünde gazeller de bulunmaktadır. Kasidelerin üçü de methiye türündedir ve birisi Bâkî'nin kasidesine naziredir. Defteri tahmisini Muhibbî'nin ünlü gazeline yazmıştır. Dîvânın sonundaki beyitte ise dîvân tertibinin tarihi verilmektedir. İleride yapılacak kapsamlı bir kitap çalışmasıyla XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatı tarihinde Defteri'nin de hak ettiği yeri alacağı mülahazasındayız.

KAYNAKÇA

AK, Coşkun (1987). *Muhibbi Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

BENGİ, Nurten (1976). *Divan-ı Defteri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi.

DEFTERİ. *Dîvân-ı Defteri*, İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar R. 796.

İPEKTEN, Haluk vd. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÜÇÜK, Sabahattin (2018). *Bâkî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. (E.T.: 22.03.2018).

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SÂDEDDİN (2000). *Mecelletü'n-Nisâb Fi'n-Nisbi Ve'l-Künâ Ve'l-Elkâb*, (Tıpkı Basım), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TUMAN, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

ÖZCAN, Abdülkadir (1989). *Nev'î-zâde Atâi Hadaiku'l-Hakaik Fi Tekmileti's-Şakaik*, Ankara: Çağrı Yayınları.

SARAÇ, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: 3F Yayınları.

YUVACI, Bünyamin (2004). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva (II. Cilt s. 735-999)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Örnek Gazeller

-1-

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Sipâs aña ki insâna zebânı eyledi i' tã
Zebânı dahı hamd ü şükri birle eyledi güyâ
2. 'Acep kıdret degül midür iki el deñlü bir levha
İder her ferd-i insân şeklini bir nev' ile inşâ
3. Kemâl-i feyz-i cüdıdur ki deryâ-yi vücüd içre
İder aşdâf-ı dillerde ma' ânî dürlerin peydâ
4. Bu baħrũñ ka' rına taldum nice lü 'lü-i ter buldum
Velîkin bulmadum bir ' ışka beñzer dürr-i bî-hemtâ
5. Gözüme göñlüme dinse nola ger mecma' ü'l-baħreyn
Eyâ gavvâş-ı baħr-i ' ışk pürdür lü 'lü-i lâlâ
6. Dil ü dîdem baña ' ibret-nümâdur zâhir ü bâtın
Hemânâ ğafletümdendür hafâ-yı cümle-i eşyâ
7. Yalñuz Defteri' sende olan na' mâya ihşâ yok
Nice add olısar cümle cihâna virilen âlâ (vr. 1b)

-2-

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Baña cevr itdi ğamze-i cellâd
Dâd ey nür-ı çeşm-i ' âlem dâd

2. Zülf-i çevgānımı görüp yārūñ
Başdan topı eyledüm icād
3. Kānlu dāğ ile gülşen oldı tenüm
Eyle bülbül gibi gönül feryād
4. Kūlı oldı gönül bir āzāduñ
Şol şart ile itmeye āzād
5. **Defteri** dil olalı şāh-ı ışk
Nağd-i eşk oldı maşraf ü irād (vr. 7a)

-3-

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. İy hevā-yı ışk ile şūrīde vü şeydā gönül
ışk odına cān ü ten yakmağda bī-pervā gönül
2. Zülf-i dilberden midür böyle perişān olduñ
Kākülinden mi durur başuñda bu sevdā gönül
3. Geh hāzīz-i faqrı mesken idinürsin kendüñe
Evc-i istignāyı eylersin gehi me'vā gönül
4. Bir gedā-yı dūnsun dergāh-ı şāh-ı ışkda
Şāh-ı heft-iqlimden eylersin istignā gönül
5. Sāhilüñe **Defteri** irüp qarayı görmedi
Ne acep deryā-yı bī-pāyān imişsin a gönül (vr. 25b)

-4-

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fe' ulün

1. Râhatda olan hâl-i dil-i zârı ne bilsün
Şihhatde olan zârı vü bîmârı ne bilsün
2. Şol bister-i râhatda yatup h̃âba varan göz
Derd-i elem-i dîde-i bî-dârı ne bilsün
3. Şol murğ-ı çemen uça kona fâriğ ü âzâd
Bend-i kafes içinde giriftârı ne bilsün
4. Şol cām-ı mey-i ʿışk ile ser-mest olanlar
Râh-reviş-i merdüm-i hüşyârı ne bilsün
5. İy Defteri destümde gören gül gibi cāmı
Lâle gibi bağrumdağı dâğları ne bilsün (vr. 31b)

-5-

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Bezm-i vuşlatda hemân cân ile cānân olsun
Ne gönül kılsun ü ne bu ten-i bî-cân olsun
2. Bezm-i hâş içre benüm cism-i nizâr ü zerdüm
Nâr-ı şevk ile yanup şem' -i şeb-istân olsun
3. Dilde pervâne gibi şevküñ ile bî-pervâ
Şem' -i bezmüne urup kendüyi sūzân olsun
4. ʿİd-i vaşluñda benüm körpe kızum çoç yigidüm
Güsfind-i dil ü cānum saña kırbân olsun
5. Defteri eyle fedâ şıdık ile cānuñ yâre
Yoluña ölmez diyenüñ sözi yalan olsun (vr. 32b)

-6-

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

1. 'Aş-ı müdām murād ise hum-hāneden tolu
Nüş it şabūhı gel berü peymāneden tolu
2. Açdı niķābı duĥter-i rez 'arz idüp cemāl
Hum-hāne oldu na' rā-yı mestāneden tolu
3. Şebnem degüldür eyledi meşşāta-yı bahār
Ġonca 'arūsı gūşımı dürdāneden tolu
4. Mecnūn mıdur ki uya gönül pend-i nāşıha
Tutalum ide kulaĥın efsāneden tolu
5. Şu koymak isteriseñ eger ġam ocaĥına
Nüş eyle **Defteri** kefi cānāneden tolu (vr. 35a)

-7-

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Gūşe-i ġamda bu āh ü vāh ile
Ben bilüren çekdügüm Allāh ile
2. Bu nice řālī' ü nice aĥterdür
Yıldızum barışmadı ol māh ile
3. Ey gedā-yı dün ne kārūndur senüñ
'Işķ bāzı şāh-ı 'ālī-cāh ile
4. Rāh-ı 'aşķa gice gündüz sālīk ol
Meş' al-i āh ü dil-i āġāh ile

5. Kûşe-yi ğamda benüm ey **Defteri**
Hem-demündür eglenüren âh ile (vr. 36a)

-8-

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

1. Sebze-i haṭ ki biter şol leb-i cānān üzre
Gūyiyā cān otudur çeşme-yi ḥayvān üzre
2. Tîr-i müjgānuñ eyā kaşı kemānum gönder
Geçürüp yir ideyin şadr-i dile cān üzre
3. Sūhte-dilde ḥayāl-i ḥaṭuñ iy dost senüñ
Sebze-i ter gibidür kim ḳona biryān üzre
4. İy viren ḥāl-i perîşān-ı cihāna nazmı
Ḳoma lütf it ḳuluñı ḥāl-i perîşān üzre
5. Ğam ile ṭoldı gönül hānesi yer yok feraḥa
Mihmān olmaz eyā **Defteri** mihmān üzre⁵ (vr. 36b)

-9-

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

1. İy perî sende ḥasen çün ola bu üslūba
Ḳalk-ı 'ālem ne 'aceb düşse eger āşūba
2. Dil-i meyyālüm ile rūḥ-ı revānum daḥı
Şu gibi oldu revān serv-i revān maḥbūba
3. Be hey ādem vireli gönli ḥayāl oldu tenüm
Bir melek-ḥū vü perî-şîvelü ra' nā ḥūba

⁵ Bu mısradaki, ilk tefilede vezin aksamaktadır.

4. Dil-i maḥzūnum ile dīde-i giryānum ile
Döndüm iy Yūsuf-i gül pīrehenüm Ya‘ k̄ūba
5. Defterī ṭolu ḥayāl-i ḥaṭ ile ḥaste gönül
Döndi derd ile hemānā beden-i Eyyūba (vr. 37a)

-10-

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Başda sevdā-yı ḥam-ı zülfüñle dāl oldum yine
Zīr-i pāy-ı derd-i serde pāymāl oldum yine
2. Toğmıyaldan gün gibi bedr-i münīr-i burc-ı ḥüsn
Māh-ı nev ebrūları gibi hilāl oldum yine
3. Düşdi gönülüm bir perī-zāde ki gözler görmedük
Ādem-i zādūñ gözinde ben ḥayāl oldum yine
4. Gözyaşı zencīre çekse nola ser-tā-pā beni
Bir şaçı Leylā için Mecnūn-mişāl oldum yine
5. Bāğ-ı ‘ālem içre düştüm gül‘ izārumdan cüdā
Defterī dem-beste bülbül gibi lāl oldum yine (vr. 39b)

-11-

mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

1. Dilā mağrūr olup olma feraḥ yārūñ vişāline
Ki vuşlat şādīsı degmez durur hicrūñ melāline
2. Ḥayāl-i mū-miyānıyla ḥayāl olmuş durur cismüm
Görüp raḥm eylemek yārūñ gelür mi ki ḥayāline

3. Ğam-i zülf-i nigâr ile benüm sevdâ-zede gönüm
Değiřdi cübbesin ‘ iřkuñ bir eski ara řâline
4. Hilâl ebrûlaruñ görse felek iy âfitâb-ı hüsn
‘ Aceb eyler de bir kerre baar mıydı hilâline
5. Fedâ idüp ser ü cânı der-i dildârda hâk ol
İrişdürmek dilerseñ **Defteri** ‘ işkı kemâline (vr. 41a)

-12-

mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

1. Dendân-ı yâre döndi lâli ğazelleri
Ğüftâr-ı yâre döndi zülâli ğazelleri
2. Mûy-i miyânı vaşfına döndi ‘ aceb midür
Mûy-i miyâna dönse hayâli ğazelleri
3. ařuñ hilâli vařfına dönmiřdür iy güneş
Eflâke irse tañ mı hilâli ğazelleri
4. Âhû gözüñle zülfüñi ta‘ rif ideli
Çin ü Hıtağa irdi ğazâli ğazelleri
5. Gül ruhlarıyla âmeti vaşfında **Defteri**
Naħl oldu güller ile nihâli ğazelleri (vr. 46a)

-13-

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1. Yağduran fûrat-i şebde yaşumı bârân gibi
Ârzü-yı rûz-i vaşl ü řoħbet-i yârân gibi

2. Bir meh-i nā-mihribān mihrīyle ārām itmeyüp
Bencileyin çarḥ-ı a' zam daḥı ser-gerdān gibi
3. Ğarḫa virdi bu vücūdum zevraḫın gözüm yaşı
Yaş degül iy dīde bu bir baḥr-i bī-pāyān gibi
4. Sīnemi sūzān ü dīdem eyledi giryān ' ışḫ
Baḥr ü berre ḥükm ider Sulṭān Süleymān Ḥān gibi
5. Sīne tennūrında dil biryān ḫabaḡuñ ṭoṭolu
Ol perī-peyker ḫayāli **Defteri** mihmān gibi (vr. 47a)

-14-

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

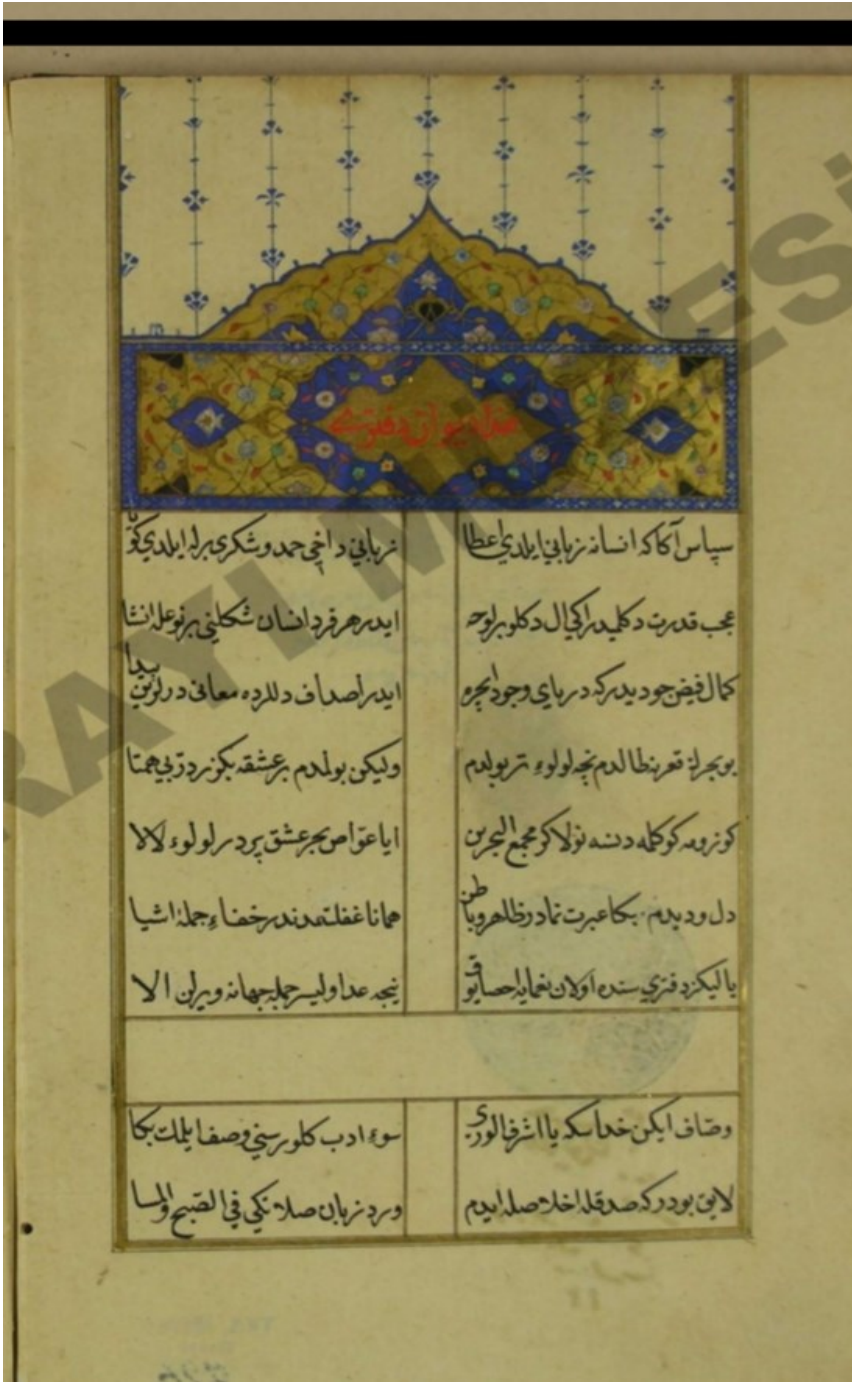
1. Zülfüñ degül mi bend-i melāmet didükleri
Ḥaṭṭuñ degül mi cānıma āfet didükleri
2. Gird-āb-ı baḥr-i eşke düşürdi meded bizi
Çāre nedür bu fülk-i felāket didükleri
3. İtsün ḫıyām olur bir ayaḡ üzre biñ ayaḡ
Ḳaddüñ midür efendi ḫıyāmet didükleri
4. Bay ü gedāyı mey-kedede ḫaṭı ḫoş tutar
' Ālemde meyde ḫaldı şu ḫürmet didükleri
5. Dirlükden ise hicr ile iy **Defteri** baña
Ölmek degül mi semt-i selāmet didükleri (vr. 48a)

-15-

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Çemende bülbül-i şeydâ enîn-i derd-nâk itdi
Libâsın gonca vü gül pâre pâre çâk çâk itdi
2. Hevâ-yı pây-bûsuñle senüñ serv-i ser-efrâzun
Hemîşe rû-siyeh sâyeñ yerin yanuñda hâk itdi
3. Görünce pâyuña sâyeñ yüzini sürdügün mihrin
Düşüp gayret odı cânına cismin tâb-nâk itdi
4. Göñül pervânesi şem^c-i ruhuñ par par yanar gördi
Yağup şevk ile ser-tâ-pâ vücūdını helâk itdi
5. Yapışdı zülfe vü kesdi ta^c allük riştesin tenden
Ayırdı **Defteri** ârây-ı dil işini pâk itdi (vr. 50b)

Ek: Dîvân'ın ilk ve son sayfaları:

بزي غرقايلدي بيم نعمة	شرحہ لطف حضرت پاشا
سورد که دم بونرم در کمره	چار ارکان لطفی اتدی تمام
حال د بلی ایلد غم غمته	ذکر انعام عامن ایلد لر
در لولذ تلری کتور دی فه	شکر شکر فی مکر را بدوب
فومدی طوره جوق بری ظله	شمع لطفی ضیاسی حجیر مده
اتدی اسب جمالی غرقیمه	قطرات بيم سخاسيله
دفتري واجبا ولدي شکر و ثنا	
دایما اول جناب ذی النعمه	
فی التاريخ	
بونظم دستره تاریخ دیوان دفتربدر	منظوم اولن جواهر طبع کمر لری
۱۶۹	